

sennâ, s. 180; Taberî, VII, 56-60; Mâtürîdî, IV, 357; İbnü'l-Cevzî, II, 437-438; İbn Kesîr, II, 665).

Kurban kesme ibadetinin hemen bütün dinlerde bulunduğu bilinmektedir. İslâm dini açısından kurban kişinin kendi mülkünde bulunan bir hayvanı Allah yolunda feda etmesi, bunun yanında kendince cazip olan beşerî-nefsânî arzularından uzaklaşması, ayrıca kesilen kurban sayesinde fakirlerin beslenmesine katkıda bulunmasıdır. Câhiliye döneminde bir yönüyle kurban benzeyen gelenekte ise bazı hayvanlar bahîre, sâibe, vasîle, hâmî adıyla yaratılış amacına aykırı tarzda, bir nevi takdis edilerek veya putlara adanarak bir süs hayvanı gibi serbest bırakılmaktadır. Tевhid ilkesini esas alan İslâm dini, Câhiliye Arapları'nın bu geleneğine benzeyen bütün uygulamaları yasaklamış, metafizik gerçekliği bulunmayan ve topluma faydası olmayan telakkileri reddetmiştir (el-Mâide 5/103; el-En'âm 6/136, 138-139, 142-143).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Sihâh* (nşr. Ahmed Abdülgafûr), Beyrut 1990, I, 150; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* (nşr. Râid b. Sabrî), Amman, ts., s. 454, 742; *Lisânü'l-'Arab*, "syb" md.; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî - M. Ali en-Neccâr), Beyrut 1980, I, 322; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzû'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, s. 177-181; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbî'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1398/1978, s. 147; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), VII, 56-60; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Mehmet Boynukalın), İstanbul 2005, IV, 355-358; Mekki b. Ebû Tâlib, *Tefsîrû'l-müşkil min garîbî'l-Kur'ân* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1406/1985, s. 72; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XII, 115-117; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesir*, II, 437-438; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut 1385/1966, II, 665; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), I, 459; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Hüseyin el-Arab), Beyrut 1417/1997, V, 60-63; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1823; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 205.

☞ MUHAMMED ARUÇI

SAİD

(السعيد)

Âhirette cennete girmek suretiyle mutluluğa erecek mümin anlamında bir terim.

Sözlükte "kısmetli ve talihi olmak, uğurlu gelmek, mutlu ve bahtiyar olmak" mânalarına gelen sa'd (saâdet) kökünden türeyen saîd "talihi, mutlu ve bahtiyar" demektir. Karşıtı olan ve şekâ' (şekâvet) kökünden türeyen şakî ise "talihsiz, mutsuz ve bedbaht" anlamına

gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "s'ad", "şkv" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, I, 1166; IV, 1030-1031). Saadeti, hayra nâil olma hususunda insana ilâhî yardımın ulaştırılması şeklinde tanımlayan Râgıb el-İsfahânî'ye göre, en büyük saadet cennete girmektir (*el-Müfredât*, "s'ad" md.; krş. Hâzin, II, 371). Saîd ve şakî kavramları hem dünyevî hem de uhrevî boyutları olan anlamlar içermekle birlikte, bilhassa tefsir ve kelâm literatüründe saîd "cennet ehli", şakî de "cehennem ehli" şeklinde tanımlanarak esas itibarıyla uhrevî boyutlarıyla ele alınmıştır (aş.bk.). Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde zikredilen "ehlü's-saâde, ehlü'l-cenne, ashâbü'l-cenne, ashâbü'l-yemîn" kavramlarının saîd; "ashâbü'n-nâr, ashâbü's-şimâl, ashâbü'l-meş'eme" kavramlarının ise şakî anlamını karşıladığı söylenebilir.

Saâdet ve şekâvet kökünden türeyen kelimeler Kur'ân-ı Kerim'de biri fiil, diğeri isim kalıbında olmak üzere ikişer âyette (Hûd 11/105, 106, 108) geçmekte ve karşıt anlamlarda kullanılmaktadırlar. Bu âyetler nâzil olunca Hz. Ömer, Resûl-i Ekrem'e "Ey Allah'ın resulü! Bu durumda biz olmuş bitmiş, hüküm verilmiş bir şeye göre mi, yoksa henüz hüküm verilmemiş bir şeye göre mi amel ediyoruz?" diye sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: "(Yazıp) bitirilmiş şeye göre ey Ömer! Kalemler kurumuş, kaderler onunla cereyan etmiş, fakat her insana yaratıldığı şey kolaylaştırılmıştır" (Müslim, "Kader", 8; İbn Mâce, "Muqaddime", 10. Ayrıca bk. Buhârî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 92/6-7; "Cenâ'iz", 83; "Kader", 4; Müslim, "Kader", 7; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; *Müsned*, I, 129). Şekâvet kökünden türeyen fiiller ve şakî kelimesi başka âyetlerde hem dünyevî hem de uhrevî bağlamda mutsuzluk ve bedbahtlık anlamında kullanılırlar (M.F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "şkv" md.).

Hadislerde saîd ve şakî kavramları birbirinin karşıtı olarak çeşitli bağlamlarda geçmekle birlikte esas itibarıyla insanın âkibetinin Allah tarafından ezelde belirlendiğini ifade eden bir kullanım söz konusudur. Nitekim Hz. Peygamber, cenin anne karnında kırk günlükken Allah'ın bir melek göndererek onun amellerinin nasıl olacağını, ecelini, rızkını, şakî mi yoksa saîd mi olacağını yazdırdığını, nihayetinde bu yazının belirleyici olacağını ve saîdin cennete, şakinin de cehenneme gideceğini söylemiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 1; "Tevhîd", 28; "Bed'ü'l-halk", 6; İbn Mâce, "Muqaddime", 10; *Müsned*, I, 414, 430. Melek tarafından yazılan şeylerin farklı şekilde sayıldığı rivayetler için bk. Buhârî, "Kader", 1; Müslim, "Kader", 1, 2).

Saîd ve şakî kavramları hadislerde özellikle kader bağlamında zikredildiğinden, Kur'ân-ı Kerim'de geçen bu kavramlar çoğunlukla kader ve kulların fiilleri (ef'âl-i ibâd) konularıyla bağlantılı şekilde tanımlanmıştır. Allah'ın irade ve kudretini esas alan müfessirler saîdi "kendisi için saadet yazılan kimse", şakîyi de "kendisi için şekâvet yazılan kimse" şeklinde tanımlamışlar, böylelikle kulların saîd ve şakî oluşunun ezelde yazılan kadere bağlı olarak gerçekleştiğini vurgulamışlardır (meselâ bk. İbnü'l-Cevzî, IV, 158; Kurtubî, XI, 210; Hâzin, II, 371). Özgürlükçü bir tavır benimseyen müfessirler ise saîdi "kendi amelleriyle cennetlik olan kişi", şakîyi de "kendi amelleriyle cehennemlik olan kişi" şeklinde tanımlayarak saadet ve şekâvetin insanın tercih ve fiillerine bağlı olarak geliştiğini vurgularlar (meselâ bk. Mâtürîdî, II, 553; Zemaşşerî, III, 237). Ancak müfessirler saîdin cennetlik kimseyi, şakinin de cehennemlik kimseyi ifade ettiği konusunda ittifak etmişlerdir.

Kelâm literatüründe de bu kavramlar yine kader ve kulların fiilleri bağlamında tartışılmış, saadet ve şekâvetin ezeli takdir neticesinde mi yoksa kişinin kendi tercihiyle mi ortaya çıktığı, dolayısıyla değişip değişmeyeceği özellikle Hanefî-Mâtürîdîler ile Eş'arîler arasında tartışma konusu olmuştur. İlke olarak Hanefî-Mâtürîdîler saîdin şakî, şakinin de saîd olabileceğini söylerken, Eş'arîler bu sıfatlarda asla değişiklik olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Eş'arîler'e göre kişinin saîd mi yoksa şakî mi olduğu Allah'ın ezeli ilmindeki yargısına göre belirlendiğine ve ezeli ilimde de değişiklik olmayacağına göre saîd şakî, şakî de saîd olamaz. Çünkü bu vasıflardaki değişim nihayetinde Allah'ın haberinin yalan, ilminin de cehalet haline dönüşmesi şeklinde imkânsız bir sonucu gerektirir. Hanefî-Mâtürîdîler ise tövbenin günahları sildiğini belirten âyetlere dayanarak, tövbe etmesi halinde bir kâfirin (şakî) müslüman olmandan önceki günahlarının affedildiğini, şayet bu kimsenin tövbe etmeden önce de saîd olduğu kabul edilsaydı bu durumda Allah'ın onu affetmesinin bir anlamı olmayacağını ileri sürerler. Nitekim bunlar kulun sıfatlarıdır ve kulun sıfatlarında değişiklik olması mümkündür. Aslında ihtilaf bu iki mezhebin saîd ve şakî tanımlarındaki farklılığa dayanmaktadır. Eş'arîler'e göre, Allah'ın ezeli olarak iman üzere öleceğini bildiği kimse saîd, ezeli olarak küfür üzere öleceğini bildiği kimse ise şakîdir. Hanefî-Mâtürîdîler'e göre ise saîd hâlihazırda mümin, şakî ise hâlihazırda kâfir olan kimse'dir (Şeyhzâde, s. 47; Lekânî, I, 556-558). Eş'arîler konuyu

SAİD

kişinin Allah'ın ezeli ilmindeki vasfı açısından, Hanefî-Mâtürîdîler ise hâlihazırdaki zâhirî durumu açısından ele almaktadırlar. Dolayısıyla iki mezhep arasında sadece "lafzî" bir ihtilaf olduğu söylenmiştir (ayrıca bk. FİİL; KADER).

Bununla birlikte Hanefî-Mâtürîdîler'in konuya sadece kişinin hâlihazırdaki durumu açısından yaklaşmadıkları, levh-i mahfûzdaki saadet veya şekâvet yazısının değişebileceğini de kabul ettikleri görülmektedir. "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; ana kitap (levh-i mahfûz) O'nun katındadır" (er-Ra'd 13/39) âyetini delil getirerek Allah'ın tövbe esnasında günahları silebileceğini söyleyen Hanefî-Mâtürîdîler'e göre, levh-i mahfûzda yazılı olsa da kulun saadet ve şekâvet sıfatında değişim olabilecektir; fakat Allah'ın, kulun nihâi olarak bunların hangisini seçeceğine dair bilgisinde bir değişiklik söz konusu olmayacaktır (Nesefî, s. 121). Ebû Hanîfe'nin, Allah'ın olayları levh-i mahfûzda hükmen değil vasfen yazdığını söylemesi Hanefî-Mâtürîdîler'in bu görüşünü önemli ölçüde etkilemiştir. Öte yandan Selefî anlayışı benimseyen âlimlerden İbn Kayyim el-Cevziyye de bu konuda Hanefî-Mâtürîdîler'in görüşüne meyyleder.

Her iki mezhebin saîd ve şakî meselesine yaklaşımları, imanda istisna ve amellerin inkâra sarmakla geçersiz hale gelmesi (ihbât) konularındaki görüşlerini de etkilemiştir. Eş'arîler daima kişinin ölüm anını temel aldıklarından imanda istisnanın câiz olduğunu ve mümin iken irtidad eden sonra tekrar mümin olan ve iman üzere ölen kimsenin ilk iman halindeki amellerinin boşa gitmediğini söylemişlerdir. Buna mukabil Hanefî-Mâtürîdîler hâlihazırdaki durumu temel aldıkları için imanda istisnanın câiz olmadığı ve irtidad edip daha sonra tekrar iman eden kimsenin önceki sâlih amellerinin silindiği görüşündedirler (ayrıca bk. İHBÂT; İSTİSNA; MUVÂFÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 1166; IV, 1030-1031; Wensinck, *el-Mu'cem*, "s'ad" md.; *Müsned*, I, 129, 414, 430; Buhârî, "Cenâ'iz", 83; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber* (nşr. M. Zâhid Kevserî, trc. Mustafa Öz, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde), İstanbul 1992, s. 72; Eş'arî, *el-İbâne* (Arnâût), s. 167-172; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne* (nşr. Fâtîma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004, II, 553; Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, *Üşûlü'd-din* (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, s. 172-178; Necmeddin en-Nesefî, *el-'Akâ'idü'n-Nesefiyye* (Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'idü'n-Nesefiyye* [nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd] içinde), Kahire 1421/2000, s. 120-121; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Âdil Ahmed Abdülmevcûd v. dğr.), Riyad 1418/1998, III, 237; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, IV, 158; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVIII,

61-63; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Beyrut 1427/2006, XI, 210; Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, Kahire 1328, II, 371; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-'ail* (nşr. Mustafa Ebû'n-Nasr eş-Şelebî), Cidde 1412/1991, I, 237-238; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'idü'n-Nesefiyye* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1421/2000, s. 120-121; İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî, *Şerhu'n-Nâzım 'ale'l-Cevhere: Hidâyetü'l-mürîd li-Cevhereti't-tevhîd* (nşr. Mervân Hüseyin Abdüssâlihîn el-Bicâvî), Kahire 1430/2009, I, 556-561; Ebû Azbe, *er-Ravzatü'l-behiyye*, Haydarâbâd 1322, s. 8-11; Abdürrahim Şeyhzâde, *Naẓmü'l-ferâ'id ve cem'u'l-fevâ'id*, Kahire 1317, s. 46-48; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *Şerhu'l-'Akâ'idü'l-Taḥâviyye* (nşr. M. Mutî' el-Hâfız – M. Riyâz el-Mâlih), Dımaşk 1995, s. 82-85.

İLYAS ÇELEBİ

SAİD

(الصعيد)

Mısır'da bir bölge.

Mısır'ın Akdeniz sahiline yakın delta kısmı Aşağı Mısır ve antik Memfis şehrinde güneydeki Asvan'a kadar olan Nil vadisinin çevresi Yukarı Mısır olarak isimlendirilmektedir. Müslümanlar tarafından fetihin ardından delta kısmına Vechülbahrî, güneye ise Vechülkablî ve râkımının yüksek olmasından dolayı Saîd, Saîdümısır ve Mısırülulyâ adları verilmiştir. Kahire bu iki bölge arasında bir konumda yer almaktadır. Saîd, XIV. yüzyılda Yukarı Saîd (es-Saîdü'l-a'lâ) ve Aşağı Saîd (es-Saîdü's-süflâ) diye iki bölgeye ayrılmıştır. Saîd bölgesi, Nil vadisiyle nehrin doğusunda Kızıldeniz sahiline kadar uzanan Sahratüştarkıye ve batısında kalan Sahratülgarbiye denilen çöllerle kaplı topraklardan oluşur. Bölgede Nil vadisinin genişliği Benisüveyf'te 25 kilometreye ulaşmakla birlikte genelde 10 kilometrenin altındadır. Üdfü ile Asvan arasında iyice daralır ve sadece nehir yatağından ibaret kalır. Nil sularının yükseldiği mevsimlerde bu vadi ziraat için çok elverişlidir. İlk medeniyetin kurulduğu ülke olduğu ileri sürülen Mısır'ın delta kısmıyla güneyi milâttan önce 3200 yılında tek idare altında toplandı ve Mısır yeni inşa edilen Memfis şehrinde idare edildi. Milâttan önce 670'te başlayan Asurlular'ın egemenliği döneminde Mısır yirmi ikisi Saîd bölgesinde olmak üzere kırk iki idarî birime ayrılıyordu. Bizans döneminde Yukarı Mısır'da ikisi Thebias, üçüncüsü Panopolis adını taşıyan üç dükalık vardı.

Mısır'ın fethi, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Amr b. Âs tarafından üç yıl içerisinde (640-642) tamamlandı. İslâm orduları bu sürede Asvan'a kadar Saîd bölge-

sini de fethetti. Sahip olduğu zenginlikler dolayısıyla bu yıllarda Mısır'a Arabistan ve Şam bölgesinden büyük göçler oldu. Saîd bölgesinde varlıklarını günümüze kadar devam ettiren Mısır'ın yerli halkı Kıptiler'in büyük bir kısmı zaman içerisinde müslüman oldu ve bölgeye gelen Arap kabileleriyle kaynaştı. Bölgede Nil vadisini kendilerine yurt edinen Arap kabileleri genelde önceleri siyasî gelişmelerle ilgilenediler. Saîd bölgesinde ilk isyanlar Abbâsiler döneminde 241'de (855) başladı. 254'te (868) Mısır valiliğine tayin edilen Ahmed b. Tolun, İbnü's-Süfî ve Abdurrahman el-Ömerî tarafından çıkarılan isyanları bastırıp Üşmüneyn ve Asvan'da kontrolü sağladı. Bu arada Afrika içlerine yapılan seferlerin bir kısmı Nil nehrini güneye doğru takip ederek Saîd bölgesinden gerçekleştirildi. Tolu-noğulları zamanında Asvan bölgenin önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Arap kabilelerinin bölgeye göçü veya tehirci daha sonra da devam etti. Mu'tasım-Billâh zamanında ordudaki güçlerini kaybeden Arap asıllı askerler kitleler halinde Nil vadisine göç etti. Ceâfire, Cüheyne ve Belî kabilelerinden gelenler çeşitli merkezlere yerleşti. Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah döneminde göç ettirilen Adnânîler'e mensup Benî Rebîa'nın kollarından Kenzîler, Fâtımîler devrinden itibaren Saîd'in tarihinde etkili oldular (bk. KENZİLER).

Fâtımîler dönemiyle birlikte Saîd bölgesi Arap kabilelerinin isyanlarına sahne oldu. Fâtımîler bölgede kendi mezhepleri olan Şiîliği yaymaya çalıştılar ve Asvan gibi bazı yerleşim yerlerinde başarılı oldular. İsyancılarla başa çıkmakta zorlanan Fâtımî halifeleri, Arabistan'daki bedevî kabilelerden Benî Hilâl ile Benî Süleym'i X. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye göç ettirdiler. Üşmüneyn'deki Cüheyne'ileri Asyût'a sürüp yerlerine Şiî mezhebine bağlı Ceâfire kabilesini yerleştirdiler. Sonunda Saîd'de istikrarı sağladılar. Ancak Kuzey Afrika'da Fâtımîler'e bağlı emirlerin giderek istiklallerini kazanması ve bazılarının Abbâsîler'e bağlanması üzerine Saîd'deki Benî Hilâl ile Benî Süleym'in büyük bir çoğunluğu Libya, Tunus ve Cezayir'e gönderildi. Bu dönemde ilk defa merkezi Kûs olan Yukarı Saîd ile merkezi Asyût olan Aşağı Saîd adı altında iki bölgeden bahsedilmeye başlandı. Eski cazibesini kaybeden Asvan ise Şiîliğin merkezi olarak önemini korudu. Fâtımîler zamanında Ebû Rekke isyanı sırasında yönetimin yanında yer alan ve 1007 yılında Ebû Rekke'yi Saîd'den çıkararak Kenzîler 1073'te Fâtımîler'den ayrılıp bağımsızlıklarını ilân ettiler. Selâhaddin-i